

Intelligent insubordination

Carl Frederik Vorbeck

Af FINN GAD

Bag den lærde titel gemmer sig en spændende pædagogisk verden i gymnasiemanden C.F. Vorbecks person og virke. At titlen også er en karakteristik af Vorbecks lejrskolearbejde i 1930'erne viser forskerstipendiat, lektor *Finn Gad* i denne artikel.

Det hænder desværre alt for ofte, at et menneskes indsats kommer på et for tidligt tidspunkt og derfor tilsyneladende ender ud i det blå og glemmes under senere tiders hektiske fremmarch. Det gælder især, når indsatsen ikke sætter sig bemærkelsesværdige skriftlige spor. I og for sig kommer indsatsen ikke for tidligt, for den er som alt andet af den sort et aktiviserende samfat af tanker, ideer, foreteelser, andres undersøgelsesresultater på det specifikke felt, alt sammen noget, der i tid ligger forud for den pågældendes indsats. Der opstår en kontaktsituation, hvor alt, hvad man har tænkt og virket med, studeret og samlet sammen fra alverdens kanter, lige som kortsluttes og udløser en gnist. Det er så at sige inspirationens energiladede effekt.

Et menneske, højt oppe i årene, forlod de levendes tal i forholdsvis ubemærkethed. Da han var midt i sit virke og gnistrede af energi og forhåbende idealisme, gjorde han sig her i landet kun gældende indenfor en begrænset kreds. Den påvirkede han så til gengæld grundigt. Det er denne kreds' forpligtelse, at hans skygge ikke tones ganske ud i en eftertids farveorgier. For han var blandt dem, der angav grundtonerne i fremtidens farveskala – påvirkede altså flere på anden og tredje hånd. Inspirationens gnist fængede, uden at de, den fængede hos, anede, hvorfra den kom – eller rettere *også* kom.

Men fra det mere abstrakte til det højst konkrete, fra det teoretiske til det realistiske. Sådan var dette menneskes udvikling. For placeringen af ham og forståelsen af hans betydning lønner det sig at følge ham i det væsentligste af hans personlige udvikling. Derfor først nogle data i al korthed.

Carl Frederik Vorbeck – for dette er det menneske, det drejer sig om her – fødtes den 16. januar 1891 i Melby, Kjærum sogn, øst for Assens. Med et skævt smil antydede han senere, at han var arveligt belastet af en slægt, der talte adskillige fynske degne. Han må have tænkt på den mødrene slægt.

Den fædrende part, en gren af en holsteinsk slægt Vorbeck, talte tilbage til 1700-tallets begyndelse kun mænd, optaget af mejerivirksomhed, således også hans fader, der var mejeribestyrer i Melby. Der var dog en farbroder, som var overlærer i Stege, og flere kusiner, lige som hans egen ældre søster, blev lærerinder i folkeskolen. Hvori i øvrigt denne arvelige belastning skulle bestå, kom han aldrig nærmere ind på. Muligvis har han opfattet »tilståelsen« som en undskyldende forklaring på sine »lærer-manerer«. Dette skulle ikke nævnes, hvis det ikke var et træk i Vorbecks selvopfattelse, som han havde til fælles med så mange andre lærere. Der hang jo endnu langt ind i dette århundrede noget »mindreværdigt« ved degne- og lærerfunktionen, noget »ulideligt« i lærertypernes hele holdning. Måske var det et lille koketteri fra Vorbecks side, eller på sin vis en slags afstandtagen fra sin tidligste fortid. Under alle omstændigheder faldt Vorbecks virke langt fra degnens kald, men havde ikke så lidt af folkeskolelærerens motivation.

Som 21-årig dimitteredes Vorbeck fra det nærliggende Odense Seminarium; men han ville videre og supplerede med studentereksamen 1913 og 11 år derefter med skoleembedseksamen i hovedfaget dansk og bifagene engelsk og gymnastik. 1919–24 var han hjælpelærer i gymnastik ved Købmandsskolen og Metropolitanskolen. Fra 1924 og ubrudt til 1955 var han adjunkt, senere lektor ved Østre Borgerdydskole i København. Efter et års orlov tog han sin afsked 1956 og flyttede til Sverige. Her havde han giftet sig (ægteskab nr. 2) med »biträdande skoldirektör« i Stockholm *Anna Maja Edstam*.

Et eller andet sted i dette tørre tidsskema, sandsynligvis mellem 1913 og 1919 skal en periode ved militæret anbringes. I forlængelse heraf skulle man have forventet, at han havde gjort en særlig indsats i modstandsbevægelsen under besættelsen, også som en konsekvens af det politiske standpunkt til venstre, han tidligt indtog. Men ud over at være medlem af Ringen og at deltage som instruktør i våbenøvelser i kollegaen, den senere lektor og dr.phil. *Jens A. Bundgårds* villa i Ryvangen, gjorde han sig ikke aktivt gældende. Det ville også have været forbundet med uoverstigelige vanskeligheder at camouflere ham, der i det ydre var så markant en ener. Men der var ikke den mindste tvivl om, på hvilken side han stod. Om sin egen militære fortid ønskede han ikke at blive mindet. Den lå imidlertid latent i hans sind som et element, der skulle bekæmpes. Det militære i 20'ernes Danmark repræsenterede en atmosfære, han senere ikke ønskede at indånde, endsige skabe. Kadaverdisciplin var ham inderlig imod.

På den anden side kunne han ikke leve uden orden og system omkring

sig, næsten grænsende til det skematiske, hvad det så skyldtes? Måske lå der bag dette karakteristiske træk i hans personlighed: han kunne ikke improvisere, og han viste i hvert fald aldrig nogen skabende evner af selv den spædste art i en eller anden kunstnerisk retning. Hans humor var temmelig tør, til tider let besk. Hans dybt alvorlige temperament, der kunne eksplodere i en voldsom vrede, lod kun et begrænset råderum tilbage for den udglattende humor. Paradoksalt nok var han en intolerant forkæmper for tolerance. Det er vel egentlig karakteristisk for den aktive idealist; men det gik Vorbeck, som det går så mange af hans slags, at med årene mindskedes det intolerante.

Dette paradoks voksede imidlertid ind i hans udvikling som lærer. Her stred han i sit sind en stedsevarende kamp mellem demokraten i ham og den autoritativt bestemmende personlighed. Som årene gik – i lys af denne kamp – blev gymnastikundervisningen ham mere og mere viderværdig; den rummede for meget militært, for megen kommandering, var for bundet til eksercits. Engelskundervisningen havde vist aldrig fanget ham. Danskundervisningen derimod blev hans virkelige felt og det faglige grundlag for hans pædagogik. Han var først og fremmest interesseret i de mindre elever, ikke så voldsomt i gymnasiets halvstore. Han var ikke for ingenting én af disse »uddannelsesblandinger«, seminarie/universitet, der kan forme lykkelige lærerpersonligheder.

Vorbeck var nu ikke lykkelig i den forstand. Han var på sin vis skuffet i sine sidste gymnasieår over udviklingen af den danske skole, både folkeskolen og gymnasiet. Han var nemlig også utålmodig, og deraf udsprang vel det intolerante i hans holdning. Han følte sig hæmmet af at skulle gå på kompromis for dog at gennemføre noget af, hvad han teoretiserede sig til. Han kendte i sine velmagtsdage ikke resignationens kunst, vel at mærke den form for resignation, der indebærer en vished om, at ideerne nok alligevel slår igennem engang, om ikke helt på den måde, man ønskede det, men dog alligevel med så meget af dem, at man ville kunne vedkende sig resultaterne.

Det var aktivitetspædagogikken, der satte Vorbeck i gang: amerikaneren *John Dewey* med slagordet *Learning by doing* og østrigeren *Elsa Köhler*. Dertil føjede sig efterhånden alle de andre mere eller mindre aktivitetspædagogisk betonedede »metodeskabere«. Det blev samarbejdet med den næsten kongeniale rektor ved Østre Borgerdydskole 1924–49 *Einer Andersen*, der fik kortslutningen til at gnistre og fænge. Dette samarbejde gik over en række læsehefter til danskundervisningen i den daværende mellemskole,

udvalgte tekster, der var blidt aktivitetspædagogisk lagt op, og som havde en snært af det samfundsorienterende ved sig. Lejrskolen blev det næste skridt bort fra fortiden og ind i fremtiden.

Dette skridt blev foretaget samtidig med, at Østre Borgerdydskole indførte *præfeks-systemet*, datidens mest progressive tilnærmelse til en demokratisk daglig ledelse af skolen, et begyndende samarbejde mellem elever og skoleledelse. I dette var Einer Andersen den bærende kraft; en dynamisk personlighed var han, en blanding af autoritativ myndighed og vidtgående frisind. Om ham kan man formulere paradokset en diktatorisk demokrat. Som sådan ledede han Østre Borgerdydskole, og som sådan påvirkede han Vorbeck. Disse to »paradokser« samvirkede, men absolut ikke gnidningsfrit. Det var Einer Andersen, der indførte præfeks-systemet under devisen »Frihed under ansvar«, som det i 20'erne og langt op i 50'erne så optimistisk blev formuleret. Der er ingen tvivl om, at dette system aktiviserede skolens elever i skolens dagligliv i såre mange år, helt op til omkring 1960, da diskussionerne omkring elevråd og elevstyre tog fart, og dermed pillede tilfredsheden med præfeks-systemet ud af eleverne.

Der er heller ingen tvivl om, at denne elevaktivisering gennem præfeks-systemet kom *lejrskolen*, Vorbecks yndlingsidé, til gode. I bogen »Østre Borgerdydskole 1787-1937« (side 274) skrev Vorbeck selv om skabelsen af denne lejrskole, at »*det begyndte i 1930-31 med seminarielærer Braae Hansens Foredrag og Tidsskriftsartikler om Lejrskole*«. Disse dannede dog nok tilsammen kun et enkelt led i denne begyndelse, omend et betydningsfuldt. Svenske skolefolk havde allerede været i gang med at skabe »institutioner« i deres gymnasier, hvis bærende »*Idé er den samme som Lejrskolens: ud af Skolestuen og i Lag med Tingene selv*«, som Vorbeck selv skrev sammesteds. Her smeltede to elementer i Vorbecks personlighedsmønster sammen: det aktivitetspædagogiske og hans nordiske, især svensk prægede orientering. Og dertil kom gymnastiklærerens interesse for alskens idræt i det fri.

Lejrskolen blev til virkelighed delvis på et aktivitetspædagogisk grundlag, i den forstand at en væsentlig del af det grovere arbejde blev udført af de store elever i gymnasiet sammen med en stor del af det daværende lærerkollegium på Østre Borgerdydskole, dvs. de på det tidspunkt unge, der var i stand til at gøre en aktiv korporlig indsats. Flere af de ældre fungerede dog levende med på den måde, de evnede og magtede. I spidsen stod Vorbeck, og så vidt drev han sin indsats, at han for egne midler købte en nærliggende bondegård, som han drev ved bestyrer i flere år derefter. I længden var dog

de økonomiske tab derved ham for store, så han blev tvunget til at sælge gården igen.

Det var meningen med denne bondegårdsdrift, at de skiftende elevhold skulle deltage direkte i et fungerende landbrug, alt efter evner og kræfter. For så vidt var ideen god nok; men det var uheldige år at drive landbrug i. Eksperimentet krævede også en pædagogisk indstillet, såre tålmodig bestyrer. Ham kom det til at strande på, ved siden af det nedslående i den svigtende økonomi. Elevernes deltagelse greb desuden alt for forstyrrende og tilfældigt ind i gårdens drift. Landbrugsdriften gled hurtigt ud af billedet som lejrskoleaktivitet.

Organisationen og de første års ledelse af lejrskolen var Vorbecks, og det efter sigende med en temmelig stram disciplin. Det dengang skabte og til det sidste fastholdte dagskema for lejrskoleopholdene var hans ide og udformning. Var dette en diktatorisk enmandsindsats, så var til gengæld opgavetilrettelæggelsen udstykket på de deltagende lærere gruppevis. Oplæggenes fællesprincip var, at eleverne gennem opgaverne skulle bringes i så nær kontakt som muligt med egnen, dens institutioner og daglige liv og ikke mindst befolkningen.

Grupperdannelse var i tiltagende grad grundlaget for lejrskolearbejdet, også i ledelsen af det. Fra 1940 og mange år derefter blev der hvert år dannet et lejrskoleråd af elever og under lejrskolepræfekternes forsæde. Vorbeck og de øvrige lærere trådte i baggrunden. Denne udvikling faldt i tråd med Vorbecks egen voksende forståelse af ideen »frihed under ansvar«. Rådet døde ganske vist hen og erstattedes af et selvstændigt lejrskolelærer-råd. De to årligt valgte lejrskolepræfekter tilkaldtes dog ofte. Denne udvikling var egentlig en skuffelse for Vorbeck; men han bøjede sig for det faktum, at elevernes årligt skiftende lejrskoleråd ikke magtede ledelsen. Gruppeformen blev dog fastholdt.

Organisationen af lejrskoleopholdene lagde Vorbeck stor vægt på, for den skulle give eleverne de bedste udfoldelsesmuligheder. Baseret på skolens almindelige klassedeling skulle eleverne på lejrskole i 10 dage, 1. gymnasieklasse (2 klasser) i maj, 2. mellemklasse (2 klasser) i juni, og de samme klasser i omvendt orden i august-september. Det hele skulle således kunne afvikles inden for to gange 40 dage. Der skulle være mulighed for at udbyde forårets opgaver om efteråret, hvis eleverne ønskede det, hvad de dog sjældent gjorde.

De elever, der skulle på lejrskoleophold, dannede selv grupper, bestående af højst 5 elever i mellemskolen, af 2 til 4 i gymnasiet. Enkelte gymnasieele-

Denne karikaturtegning der forestiller C.F. Vorbeck er efter signaturen DES at dømme tegnet af tegneren Des (Andreas) Asmussen, der i 1924-1931 var elev i Metropolitan-skolen, og formodentlig har deltaget som gymnasieelev i en af de skiture, Vorbeck var med til at organisere. KBs billedsamling.

ver med selvkomponerede opgaver kunne være »individualister«. Specielle evner og interesser, der kunne aktivisere en elev, skulle der være plads til. Eleverne måtte i øvrigt selv om, hvor vidt de skulle aflevere en fælles rapport eller hver enkelt sin. Arbejdet skulle afsluttes med en rapport, der på opholdets sidste dag helst skulle kunne blive genstand for den indbyrdes gruppevis, positive og negative kritik. For gymnasiets vedkommende blev det sjældent nået. Det var egentlig også mindre væsentligt. Hovedformålet var selve arbejdet: ud at se fænomenerne i virkeligheden, prøve det teoretiske i praksis, få kontakt med livet på landet så vidt muligt i den korte tid. Ligegyldigt hvad opgaven drejede sig om, gjaldt det aktiviteten, gruppesamarbejdet, også i det praktiske arbejde ved lejrskolens bygning og omkringliggende areal. Husholdningen var også udstykket på grupper under samlet ledelse af en økonoma. Da der senere blev antaget en husholdningslærerinde i denne stilling, smittede det af på selve Østre Borgerdydskole, hvor køkkenskoleundervisning for mellemskolebørnene blev organiseret om vinteren. Vorbeck var liv og sjæl i dette.

*Karikaturtegningen
af C.F. Vorbeck
stammer fra et lejr-
skoleophold, Østre
Borgerdydskole, for-
mentlig fra årene efter
1945. KBs billedsam-
ling.*

Ellers gjaldt det om at koncentrere lejrskolearbejdet til selve opholdene og deres varighed. Denne koncentration var en betingelse for lejrskolens eksistens inden for et statsgymnasiums rammer. *Arbejdet måtte ikke gå ud over skolens øvrige pligtige undervisning.* Dette var karakteristisk for undervisningsinspektionens holdning til den slags uofficielle initiativer. Men det indebar spiren til det latente modsætningsforhold mellem Østre Borgerdydskole og undervisningsinspektionen i årene lige op til 1949. Men skolen havde forældrekredsens fulde tilslutning og økonomiske opbakning. Og så kunne det hele meget bedre lade sig gøre.

Under sådanne betingelser fik Vorbeck og de i selve lejrskolearbejdet ak-

ti tv delt agende lærere grundige erfaringer med aktivitet spædagogik og gruppearbejde. Og dem førte Vorbeck ind i skolestuen. Hans sjæl var imidlertid af den urolige slags, nu da opbruddet fra hans fortid var begyndt. Han blev ofte hængende i det teoretiske, udtænkte stedse nye ideer, men havde uhyre vanskeligt ved at gennemføre dem i praksis. Han sagde selv senere: »Jeg kan få ideerne. Det er jer, der skal udføre dem og *kan* det!« Nu skal der til spørgsmålet om Vorbecks »praktiske vanskeligheder« siges, at mulighederne for at »prøve noget andet« end den knæsatte klasseundervisning ikke var store. Forsøgte man spagt at sætte noget andet i stedet, viste undervisningsinspektionen i 30'rne og et langt stykke op i 50'erne sin afgjorte mangel på interesse og støtte. For Vorbecks kantede personlighed var det ensbetydende med et vist personligt modsætningsforhold til undervisningsinspektionen, gymnasiets høje administrative og pædagogiske myndighed, et modsætningsforhold som han allerede, som før nævnt, havde for nemmet ved lejrskolen.

Under besættelsen blev denne utilfredshed med den herskende undervisningsmetode forstærket til også at gælde hele det fastlåste skolesystem, som man kun kunne pille ved. Modsætningsforfømmelsen blev stærkere. Den holdning, man derfor burde indtage over for såvel skolemyndighederne, forældre som regeringen og de etablerede politikere, formulerede Vorbeck som *intelligent insubordination*. Det blev han kommunist af som politisk idealist, skønt han i det daglige var uhyre »borgerlig«. Vorbeck var de skarpe standpunktets mand. Hverken radikalt eller socialdemokratisk »vat« tiltalte ham.

Den intelligente insubordination blev faktisk ledetråden i hans arbejde, alt imens han som statstjenestemand med årene blev mere og mere urokkelig og urørlig. Han kunne gøre, hvad han ville, men overskred aldrig grænsen for, hvad der var foreneligt med hans tjenstlige pligter. Det hører nemlig med til helhedsbilledet af Vorbeck, at han var et så udpræget pligtmenneske, mens han samtidig så sine forpligtelser i et videre perspektiv.

Udviklingen af Vorbecks insubordination passerede en periode med mere positiv kritik. Frihedsbegrebet fik som bekendt en særlig løftning i kraft af besættelsen. Ønsket om fastholdelse og udvidelse af dette begreb blev for Vorbeck, som for så mange andre, et motto for efterkrigstiden. Det blev en næsten stiltiende forudsætning og et forsæt, at fundamentale ændringer skulle ske. For Vorbeck var det naturligt, at han måtte lægge kræfter og ideer til en gennemgribende ændring af det hele skolesystem til *Folkestyrets skole og opdragelse*.

Frihed til at få undervisning. *Frie* opstigningsmuligheder gennem skoleforløbet. *Frigørelse* af menneskets individuelle evner og modningen af dem. Opøvelse af individets kritiske evner, både i positiv og i negativ forstand, for *frit* at kunne vælge sit standpunkt og dermed fungere i et folkestyret samfund. Træning i at kunne formulere sig *frit*. Udvikling af den indbyrdes respekt mellem »håndens og åndens« arbejdere og for det, de henholdsvis virkede for. Uddannelsen – som det senere hed – samfundsrelevant og samfundsorienterende. Samarbejde i stedet for indbyrdes modarbejde eller arbejdsisolation. Lejrskolens og aktivitetspædagogikkens ide: *produktion* i stedet for *reproduktion*.

Alt dette var ledemotiverne i den bog, som Vorbeck sammen med lektor K.B. Mønsted (fysik) og daværende adjunkt Johan S. Rosing (historie og dansk og umådelig praktisk orienteret lejrskolemand ved Østre Borgerdydskole) i en flyvende fart og inspireret af samtiden fik skrevet og udgivet. Den udkom dog allerede som pjece i 1944, med titlen *Folkestyrets Skole og Opdragelse, et diskussionsgrundlag*, men blev i 1945 udvidet til en bog med samme titel.

Det var fortsat meningen, at den skulle være et diskussionsgrundlag eller en grundbog for studiekredse i emnet. De ideer og forslag, den rummede foruden kritikken, skulle drøftes på demokratisk vis – i sig selv et billede af, hvordan folkestyrets skole og opdragelse skulle udformes og fungere. De undervisningsmetoder, der skitseredes i denne bog, var aktivitetspædagogisk betonedede. K.B. Mønsted prøvede direkte på det gymnasium, hvor han arbejdede (Schneekloth), på at koordinere og kombinere fysik og sløjd. Alle tre forfattere mente, at skolen i sin undervisning skulle være samfunds- og samtidsorienteret; derfor indgik praktisk elevorientering i samfundets forskellige funktioner i det undervisningsmæssige forslagskompleks, fabriksbesøg, direkte indlevelse i administrative funktioner, kommunalt og statsligt osv. Alt sammen områder, der langt senere er blevet knæsatte, men endnu ikke er kommet til den fulde udfoldelse. Elevråd og forældresamarbejde var naturligvis med blandt forslagene. I det hele taget tegner bogen lige som en prototype på en langt senere eftertids skolediskussion.

Denne bog var i ordets egentlige forstand forud for sin tid, og slog da heller ikke an – herhjemme. Man kan gisne om årsagerne hertil, men det synes lidet frugtbart. Det skal kun konstateres som et faktum, at antallet af studiekredse med den nævnte bog som grundlag var meget lille. Samtidig kan det også fastslås, at bogen var det første større indlæg i den skoledebat, der fra 1945 her i landet strakte sig gennem de følgende årtier, og som ufor-

trødent fortsætter – ud fra denne bogs synspunkter næsten som en march på stedet. Kort efter udgivelsen vandt den imidlertid genklang på den anden side Sundet.

I Sverige havde man just nedsat den såkaldte »1946-års skolekommission«. Dens sekretær *Stellan Arvidsson* medtog »Folkestyrets Skole og Opdragelse« i det studiemateriale, der blev stillet til rådighed for kommissionens medlemmer. Efter påbegyndelsen af kommissionens arbejde tog en kreds af svenske lærere oven i købet til København for at diskutere bogens indhold af forslag og ideer med forfatterne. Ved den lejlighed blev kontakten med svenske skolefolk i almindelighed og *Stellan Arvidsson* i særdeleshed knyttet fastere. Vorbecks bog – for det meste af æren for den kan vel, uden at komme de nu også afdøde medforfatteres minde for nær, tilskrives ham – fik derved en vis indflydelse på den svenske skolereform i de følgende år.

Vorbeck havde – som før nævnt – længe haft en del kontakt med svenske skolefolk gennem de såkaldte »ski-rejser« for dansk gymnasieungdom. De begyndte allerede i 1930'erne og tog efter besættelsen et større omfang, hvori adskillige danske gymnasielærere deltog. Man forsøgte også en udveksling mellem danske og svenske gymnasiaster, men den faldt mindre heldigt ud på grund af sprogvanskelighederne. Det førte Vorbeck ind på helt ny metodiske ideer, som senere dukkede op i en anden sammenhæng.

I årene efter 1946 overlod Vorbeck lejrskolearbejdet til skolens yngre kræfter, det vil sige de lærere, der havde været med fra starten, og dem, der var kommet til senere. Det var jo i så fast et leje, som fungerede velsmurt – indtil 50'ernes og 60'ernes nye skoleordninger. Da døde den form for lejrskole, som Vorbeck havde været sjælen i.

Når Vorbeck trak sig i baggrunden, hvad lejrskolen angik, betød det ikke, at han lagde sig på den lade side i andre henseender. Så vidt vides, var han medlem af Frit Danmarks lærergruppe, i hvert fald kom han ind i kredsen omkring Danmarks social-pædagogiske Forening, muligvis på grund af sin politiske observans ved kontakt med de daværende såkaldt progressive lærere såvel i folkeskolen som i realskolen og gymnasiet. Igen kommer der noget paradoksalt frem i Vorbecks livsløb. Han var de skarpe standpunkters mand, de dristige forslags forkæmper. Han havde en udtalt aversion imod kompromisser, og alligevel var han i sit daglige virke tvunget til at gå på akkord med sine idealer. Ikke én, men mange gange udtrykte han sin foragt for de »vattede« standpunkter og de florumvundne forsøgsforslag. Den delvis paradoksale, men dog forståelige forskel mellem hans egen

praksis og hans teoretiske virksomhed er måske den egentlige grund til, at han ikke fik den slagkraft, som han inderst inde stræbte efter at få.

Efter krigen ville okkupationsmagterne i Vesttyskland prøve at opbygge et nyt skolevæsen. En usa-sk professor var den ledende i den henseende i den usa-ske sektor. Men da okkupationsmagten her var lidet populær, kom man på den ide, at nordiske lærere måske ville have bedre muligheder for at få den tilsigtede indflydelse. Fra dansk side blev denne opgave blandt andre overdraget Vorbeck, vist nok på *Hartvig Frisch's* initiativ. Det indebar en rejse til en konference i Bayern og en studierejse til Bremen (beskrevet i »Gymnasieskolen« 1949, nr. 16, s. 529-34). Især gav opholdet i Bremen udbytte, takket være kontakter til lærere (og senere skoleledere), der fra fortiden havde en progressiv-demokratisk indstilling. Det hele arbejde faldt dog sammen dels på grund af manglende bevillinger, dels på grund af Hartvig Frisch's bratte død. Det var vist også ham, der havde stået bag Vorbeck og gav ham mulighederne for at oversætte og referere et par af de formentlig vigtigste bøger i serien »The Eight Year Study«, nemlig bindene II og III. Også de blev standset og findes nu kun i duplikeret form. Senere, i 1952, oversatte Vorbeck sammen med andre *James Hemming: Samfundsorientering i mellemskolen* (Pæd.psyk.Bibl.XVI).

Vorbeck virkede ellers i årene 1946 til 1955, da han tog orlov fra sin skoletjeneste, væsentligst som en slags inspirator, mere end organisator af større forsøg i undervisningen. Det faldt i tråd med, hvad ovenfor er skrevet om hans praktiske vanskeligheder. Han stødte stadig imod undervisningsinspektionens vrangvillighed. Uden for kredsen af lærere ved Østre Borgerdydskole var Vorbeck organisator af en slags studiekredse, hvori både gymnasielærere og folkeskolelærere deltog, mest yngre. Studiekredse er vel ikke det rette udtryk for disse sammenkomster. Det var snarere fælles drøftelser af erfaring og ideer. Nogle kaldte dem en smule onskabsfuldt for »vennemøder«, som om det var Vorbecks agt at danne en slags menighed. Det var der overhovedet ikke tale om, selv om deltagerne i møderne fornam et fællesskab i interesser og mål. Blot ved at etablere disse møder virkede Vorbeck inspirerende og satte mod i deltagerne til at fortsætte, hvad de havde begyndt. De var alle aktive i en eller anden form for forsøgsundervisning, mere eller mindre omfattende, og de var alle af den dengang yngre generation af lærere. Vorbeck så det som sin vigtigste opgave at være igangsætter og stimulator. Det gjaldt i første omgang at vinde striden om, hvorvidt der overhovedet skulle drives forsøgsundervisning. I anden omgang drejede det sig om at overbevise andre, også andre lærere, om, at forsøgs-

undervisningen kunne vise sig frugtbringende. På baggrund heraf og samtidig gjaldt det så »kampen om lærerne«, som Vorbeck selv udtrykte det, det vil sige at »besejre« modstanden fra det overvejende traditionelt indstillede og efter hans mening sløve flertal af såvel gymnasielærere som folkeskolelærere. Trægheden herskede og lagde sig til rette over skolen som en dyne, mente Vorbeck. Der var ikke så lidt sandhed i hans betragtninger. Sammenkomsterne blev dog i længden for trættende og tidkrævende for deltagerne, der alle blev mere og mere ophængt af det daglige skolearbejde eller med andre opgaver. Men Vorbeck vedblev med at få ideer.

Atmosfæren på Østre Borgerdydskole var i årene 1946–58 mere end god til at foretage mindre forsøg. Det »mindre« understreges, for der var stadig hensynet til de afsluttende eksaminier, og det *måtte* man tilgodese, hvis der overhovedet skulle gennemføres noget. I Østre Borgerdydsskoles årsskrift 1962 er der side 70 til 71 kort gjort rede for de forsøg, der blev foretaget i dansk, fransk og historie. De foregik alle mere eller mindre under Vorbecks inspiration. Einer Andersen, lektor *Erik Rehling* og adjunkt Johan S. Rosing, havde i slutningen af 30'erne foretaget et fælles angreb på studentereksamen i dansk (prøver i ulæste tekster). Stilskrivningen blev i det hele taget genstand for »fri behandling«, delvis efter *Dora Sandals* princip. Einer Andersen udtrykte fristilsprincippet engang således: »Det bedste emne for en fristil til studentereksamen er endnu ikke givet: »*Skriv noget om noget!*« Den tilgrundliggende tanke var, at man egentlig kun kan skrive *godt* om det, der interesserer én, eller som man kan leve sig ind i. Det var igen det producerende, følelsesmæssigt medlevende, i stedet for det reproducerede, man ville fremme. I Vorbecks regie i eksamensmellemskolen og realklasserne blev de individuelle stile læst op af den pågældende elev i klassen, og oplæsningen blev derefter kritiseret af en »recensent« og af klassekammeraterne, positivt og negativt. Til slut fulgte lærerens kritik, som også var genstand for klassens vurdering. For øvrigt havde Vorbeck det princip, at det i det mundtlige gruppearbejde gjaldt om, at læreren holdt sig tilbage med at bryde ind. Det var jo ikke læreren, men eleverne, der skulle øve sig i at udtrykke sig. Det var én af Vorbecks vanskeligheder i det praktiske, at han – som han selv udtrykte det – »havde så svært ved at holde mund!«

Elevernes selvarbejde karakteriserede den undervisning, som Vorbeck selv og enkelte andre kolleger gennemførte. Her brød i den sidste ende af Vorbeck's gymnasielærertid hans svenske interesser igennem. I 1952 koncentreredes undervisningen i en 3. eksamensmellemsklasse i 2 måneder om-

kring svensk sprog. Timerne i dansk og i historie blev slået sammen. I den ene måned beskæftigede man sig udelukkende med at læse alt muligt på svensk, samle geografiske, aktuelle, litterære sager, idet materialet og »udenomslæsningen« udelukkende var svensksproget. I den næste måned koncentrerede eleverne sig om svensk historie, også her udelukkende under anvendelse af svensk litteratur og svenske aviser. Ideen var, at eleverne under frit gruppesamarbejde skulle prøve, om de kunne bruge det svenske sprog. Det blev en uhyre succes, både hos eleverne og for de to undervisningsprincipper, gruppearbejdet og benyttelsen af det svenske sprog i praksis. Men igen: en fortsættelse var umulig, for den stødte imod den stive klasseinddeling og timestfordeling, dermed imod den stive organisation af skolen. Det måtte man på det tidspunkt tage ad notam og finde sig i.

Det var imidlertid det første forsøg på at føre Vorbecks ide ud i praksis: Undervisning på nabolandets sprog i nabolandets sprog. Det kunne ikke lade sig gøre i den danske gymnasieskole, for det stødte mod de fastlagte krav. Vorbeck var nu træt af skinfægterierne med undervisningsinspektionen. Einer Andersen var gået af som rektor ved Østre Borgerdydskole i 1949. Enhedsskolen, Vorbeck havde håbet på, kom ikke herhjemme. I Sverige måtte der være en chance for at få gennemført noget.

Hans svenske forbindelser kom ham nu til gode. Han brød overtvært, tog orlov og i 1956 sin endelige afsked fra den danske gymnasieskole og bosatte sig i Sverige. Vorbeck havde gennem årene fået den faste overbevisning, at det ikke kunne nytte, når der blot blev undervist i de nordiske sprog, ej heller kom der tilstrækkeligt udbytte af rejselektorinstitutionen, som han selv havde deltaget i. For at kunne få udbytte af de henholdsvis nordiske nabosprog måtte der en tilvænningsstid til. Eleverne skulle ikke oplæres til at kunne tale eller læse op på det andet nordiske sprog, men derimod kunne opfatte og forstå det gennem øret og ved egen læsning. Derfor måtte der tid til. Den øjeblikkelige konfrontation var nedslående i stedet for fremmende for forståelsen.

For en gangs skyld kom Vorbecks idé samtidig med et undervisningsredskab, der kunne udnyttes netop til denne tilvænningsproces, båndoptageren. Vorbeck tilbød det svenske skolevæsen sine bona officia, og dette tilbud blev modtaget. De følgende år fandt Vorbeck i travl aktivitet med at indsamle egnede tekster og få dem indtalt på dansk. Efter hans egne udtalelser og rapporter deltog efterhånden omkring 80 svenske skoler i dette forsøg. De ideer, der lå til grund for forsøget, blev taget op af Skolöverstyrelsen og blev lagt til grund for dennes anvisninger vedrørende undervisnin-

Et sjældent vellykket billede af Vorbeck, der hadede at blive fotograferet, taget ved »festspillet« som led i afslutningen af et sommerferieophold (mellem 1941-1946) på Østre Borgerdydskole. Vorbeck sidder forrest med den hvide lejrhue. Amatørfoto. Institut for Dansk Skolehistorie.

gen i nabolandenes sprog i læseplanerne 1962. Vorbeck kunne i sit livs aften se et synligt resultat af sin lange virksomhed i aktivitetspædagogikkens tegn.

Han blev ikke ansat af det svenske skolevæsen, ønskede det ikke. Det eneste, han fik dækning for, var de materialer, han brugte eller havde brug for. Han levede til det sidste af sin pension. Han deltog ikke selv aktivt i undervisningen på de enkelte skoler, men virkede også i Stockholm som inspirator for de yngre lærere, lige indtil han på grund af alder og sygdom ikke orkede det mere. De sidste år tilbragte han mestendels på sygehus, indtil døden den 26. september 1976 befriede den fem og firs årige kæmpe.

Offentligheden reagerede ikke på den lakoniske meddelelse om hans død. Kun få steder i fagpressen blev der plads til »mindeord«. Derefter syntes han ganske glemt, og det forekommer meningsløst. En relativ snæver kreds vil aldrig kunne glemme ham. Den består delvis af de svenske og danske skolefolk, han samarbejdede med, og som han mere eller mindre påvirkede – også til at indtage andre standpunkter end Vorbecks. Størsteparten af kredsen er dog de elever, han igennem årene havde i sine klasser.

Det kan vist ikke benægtes, at mange af drengene følte en vis frygt for ham, især i hans yngre år. Som ældre havde han udviklet et eget blidere udspil i sameksistensen med eleverne; men han nåede vist aldrig at skabe den tryghed omkring sig og sin person, han inderst inde ønskede. Der var noget i hans lange, benede skikkelse, hans skarpt skårne ansigtstræk, hans rungende rullende røst, der virkede hæmmende. Der er ingen tvivl om, at Vorbeck selv var sig alt dette bevidst og anså det for at være iblandt de vanskeligheder, han havde ved gennemførelsen af sine ideer i praksis. Han præstere et voldsomt arbejde med sig selv og følte sig vist aldrig helt sikker på sig selv – hvor mærkeligt det end lyder om en så »stærk« personlighed som Vorbeck. Han følte sig vist til stadighed i en mere eller mindre spændt kampsituation. Man må erkende, at Vorbeck besad modet til at »skifte ham«. Det var det mod, vi andre kunne støtte os til.

Kunne hans elever ikke føle sig helt trygge over for ham, så respekterede de ham og havde, med årene, visse varme erindringer om ham. Engang i et øjeblik, som han troede ubevogtet, gav en elev i 3. mellem Vorbeck skudsmålet »Han er nu go' nok!« Ganske vist forudsatte dette skudsmål, at en kammerat havde udtalt sig mere negativt om Vorbeck, men alligevel! Kan man egentlig nå højere som lærer end at være »go' nok«?

Der er ingen tvivl heller om, at Vorbeck fra de fleste af sine elever fik helhjertet og positivt svar, når han appellerede til deres medvirken i et eller andet metodeforsøg. De respekterede ham også i det kapitel. Vorbeck satte aldrig noget i gang uden at have drøftet dets positive og negative sider med eleverne først. Beslutningen om at prøve noget nyt og »anderledes« blev altid taget ved en afstemning med simpelt flertal, hvor Vorbecks egen stemme talte med på lige fod med elevernes. De var selvfølgelig aldrig i tvivl om, hvad han stemte for, hvilket kan have virket som »valgtryk«. En og anden har med en vis malice bemærket, at han tromlede sine elever til føjelighed ved sine lange forklarende, rumlende foredrag før en afstemning. Det må indrømmes, at han ofte talte meget og længe, og til tider også rent lydligt trættende; men eleverne havde fri mulighed for at sige ham imod, og de

gjorde det. Undertiden kunne det ske, at enkeltheder i Vorbecks forslag blev ændret. I intet tilfælde indoktrinerede han eleverne til noget som helst. For øvrigt var ånden på Østre Borgerdydskole ikke egnet til at tvinge noget som helst igennem. Og Vorbecks tolerance voksede, især efter 1945.

Ingen form for tvang rummedes i praktiseringen af Vorbecks ideer, ud over den, der selvfølgelig ligger i at gøre et hæderligt stykke arbejde under hensyn til forpligtelsen over for sig selv og fællesskabet. Der var altid plads til individualiteten, og en elevs enegang formåede han altid at få sat i relation til helheden. Selv om det efterhånden er fladtrådte floskler, så dækker ordene *demokratisk frihed* bedst klimaet i de klasser, Vorbeck drev sine forsøg i. Måske fornåm eleverne også kampånden i Vorbecks forslag. Måske gik der ligefrem sport i at gå med til forsøgene. I hvert fald følte de fleste sig tiltalt af den frihed, som forslagene altid indeholdt.

Alt det, tror jeg, at eleverne forstod og accepterede – og de lærte uendeligt meget af det. Det lå bag, når de senere skrev til ham eller talte om ham, når de standsede ham ved et tilfældigt møde på gaden. Som ældre følte de, hvad de skyldte ham.

Fælles for alle os er derfor ønsket om, at han ikke ganske glemmes. Fælles er forpligtelsen til at sikre ham den plads i den danske skoles udviklingshistorie, der tilkommer ham. For fra ham gik der bølger ud.